

Elza Kučera između filozofije i psihologije

Boršić, Luka; Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Filozofkinje u Hrvatskoj, 2017, 145 - 162**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:822158>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Elza Kučera između filozofije i psihologije*

LUKA BORŠIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb

IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju, Zagreb

Uvod

U nas je Elza Kučera najpoznatija kao psihologinja i prva žena knjižničarka u Hrvatskoj. Iako je doktorirala filozofiju, njezin filozofski opus u potpunosti je zapostavljen. Razlog tomu leži i u činjenici što je Kučera objavljivala uglavnom radove iz eksperimentalne psihologije, a manje iz filozofije prema tradicionalnoj podjeli disciplina. U Zagrebu je 1909. godine objavljena njezina disertacija *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown*.¹ Ostala njezina strogo govoreći filozofska djela ostala su u rukopisu i pohranjena su u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.² U ovom radu bavit ćemo se navlastito filozofskim djelima Elze Kučera, ali ćemo također obraditi i filozofske aspekte koji se mogu pronaći u njezinim poglavito psihologijskim tekstovima. Tu će nam u žarištu biti tri članka: „Eksperimentalni prilozi karakteristici motivacije u voljnom djelovanju“ iz 1948. godine, „Die Begründung und Motivation“ („Obrazloženje i motivacija“) iz 1954. godine i „Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen“ („Psihološki temelji etičkih postupanja“) iz 1965. godine. U ovim radovima

* Ovaj tekst napisan je kao dio projekta *Free Will, Causality and Luck* (no. 5343) što ga financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ Elsa Kučera, *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown* (Zagreb: Druckerei der kroatischen Rechtspartei A. – G., 1909).

² U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, pod signaturom R4749 (13–15), nalaze se tri nedovršena i teško čitljiva rukopisna teksta, sva tri napisana na njemačkom jeziku: *Logik* (76 stranica), *Erkenntnistheorie* (26 stranica) i *Geschichte der Philosophie* (56 stranica).

najbolje se vidi kako i u eksperimentalnoj psihologiji postoji snažna veza između filozofije i psihologije.

Životopis³

Elza ili Elsa Kučera rođena je u Vinkovcima 22. listopada 1883. godine gdje je njezin otac, poznati hrvatski astronom, fizičar i književnik, Oton Kučera (1857. – 1931.) bio gimnazijski profesor.⁴ Majka joj je bila

³ Izvori za životopis su vlastiti *curriculum vitae* Elze Kučera koji ona započinje riječima: „Dr. Elza Kučera, rođena 1883. god. Lični penzioner, Zagreb I. Mallinova ul. 27.“, a koji se čuva u njezinoj ostavštini u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 4744 (dalje navodimo kao „Životopis“). Kratak životopis Elze Kučera nalazi se i na kraju njezine knjige *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown* na str. 155, pod naslovom „Curriculum vitae“, kako ćemo ga nadalje navoditi.

⁴ Elza Kučera cijeli je život bila vrlo vezana uz oca. Osim što su živjeli zajedno, bila je uz njega i na njegovoj samrtnoj postelji o čemu je pisala Camilli Lucerna, ostavština Elze Kučera, sign. R 4750: „Christabend 1931. Mein Vater liegt still in seinem Bett und schläft. Ich bin mit ihm allein. Er sagte mir von ungefähr einer Stunde, es sei ihm wohl und warm. Es ist ein Glück, daß er jetzt keine Schmerzen mehr hat und gar nicht unruhig ist. In dem Zimmer ist ein herrliches blaues Licht, welches mir ungemein wohl tut. Die Landschaft vor dem Fenster ist deswegen in ein ebenso schönes Gelb getaucht. Man sieht in den Häusern draußen Christbäume mit brennenden Lichtern. Hier ist es ganz still. Es ist ein heiliges Beisammensein mit meinem Vater. Ein Christabend auf dem Wege zwischen Leben und Tod. Nicht Dir, nicht Dir wollte ich einen Vorwurf machen, ich begriff gleich die Tücke des Schicksals und wollte sie nur feststellen. Ich glaube es geht mir etwas besser und ich schreibe so schlecht infolge des schönen blauen Lichtes. Komm einmal abends und schaue es an. Es ist nur ein Fenster blau beleuchtet. Ein Brief an Camilla Lucerna aus dem Absonderungshaus für Infektionskrankheiten, wo mein Vater in Sterben lag. Ich selbst hatte infolge einer Infektion bei der Pflege auch septische Fieber, die ich den Ärzten aber verheimlichte so lange es irgendwie möglich war, um bei meinem Vater bleiben zu können.“ „Badnjak 1931. Moj otac spokojno leži u svom krevetu i spava. Sama sam s njime. Rekao mi je otprilike prije jedan sat da mu je dobro i toplo. Sreća je što sada više nema nikakve bolove i što uopće nije nemiran. U sobi je prekrasno plavo svjetlo koje mi čini neizmjereno dobro. Zato je krajolik ispred prozora uronjen u jednu jednako lijepu žutu boju. U kućama vani vide se božićna drvca s upaljenim svjetlima. Ovdje je sasvim mirno. Ovo je sveto zajedništvo s mojim ocem. Badnjak na vagi između života i smrti. Nisam Tebi, nisam Tebi željela predbacivati, odmah sam shvatila zloću sudbine i samo sam ju željela potvrditi. Mislim da sam nešto bolje i loše pišem zbog lijepog plavog svjetla. Dođi jednom navečer i pogledaj ga. Samo je jedan prozor osvijetljen plavo. Pismo Camilli Lucerna s Odjela za infektivne bolesti gdje je moj otac ležao na smrti. Kao posljedicu infekcije kod

Vilhelmina Julie Stenczel rođena 1862. godine u Austriji, a umrla je u Požegi 1890. godine. Elza Kučera je u Bakru završila osnovnu školu, a u Zagrebu je pohađala slavni Ženski licej. Učiteljica hrvatskog jezika i „razredna nadstojnica“ bila joj je književnica Jagoda Truhelka (1864. – 1957.), dok joj je njemački jezik predavala književnica i prevoditeljica Camilla Lucerna (1868. – 1963.), a engleski Natalie Wickerhauser (1853. – 1906.) koja je i potaknula otvaranje liceja. Nastavnik „filozofijske propedeutike“ bio joj je klasični filolog Julije Golik (1866. – 1924.) koji je kasnije postao rektor Sveučilišta u Zagrebu. Završni ispit (maturu) položila je 1902. godine. U Beču je školske godine 1902./1903. pohađala Privatschule für Kaufmännische Lehrfächer für Mädchen und Frauen. Zatim je, također u Beču, započela studij specijalne filozofije i psihologije, a studij je nastavila u Zagrebu i Zürichu.⁵ U Zagrebu je slušala predavanja iz filozofije i povijesti umjetnosti kod Franje Markovića (1845. – 1914.), Gjura Arnolda (1853. – 1941.), Alberta Bazale (1877. – 1947.) i Izidora Kršnjavoga (1845. – 1927.). Također je slušala predavanja iz kemije, fizike i matematike kod svojega oca, Otona Kučere, i kod Gustava Janečka (1848. – 1929.). Za vrijeme boravka u Švicarskoj slušala je predavanja iz astronomije kod Alfreda Wolfera (1854. – 1931.) koji je od 1894. godine bio upravitelj zvjezdarnice i koji se dopisivao s njezinim ocem.⁶ U Zürichu je za vrijeme studija četiri semestra sudjelovala u eksperimentalnim istraživanjima profesora Gustava Störringa (1860. – 1946.) na području psihologije mišljenja. Godine 1909. u Zürichu je doktorirala filozofiju tezom *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown: eine historische Studie (Spoznajna teorija Thomasa Browna: povijesna studija)*.⁷ Mentor joj je bio Gustav njegovanja sama sam također imala septičku groznicu koju sam zatajila liječnicima tako dugo dok je to nekako bilo moguće, kako bih mogla ostati uz oca.“

⁵ Izraz „specijalna filozofija“ prijevod je njemačkog izraza „spezielle Philosophie“ i odnosio se na usredotočenost studija filozofije na „specijalna“ područja (estetika, filozofija prava, spoznajna teorija itd.) koja je student držao relevantnim za drugu (glavnu) studijsku grupu.

⁶ Vidi Miljenko Lapaine (ur.), *Godišnjak geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2007–2008* (Zagreb: Geodetski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2008), str. 113, bilješka 21.

⁷ U *Hrvatskoj enciklopediji* naveden je krivi podatak da je Elza Kučera doktorirala psihologiju. Vidi „Kučera, Elza“, u *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/>

Störriing koji je značajno utjecao na njezin rad o čemu svjedoči i njezina zahvala ovom njemačkom filozofu i psihologu na kraju knjige *Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown*.⁸

Svoje filozofsko djelovanje nastavila je u Zagrebu gdje je od 1924. do 1930. godine organizirala filozofske kolokvije po uzoru na kolokvije kojima je prisustvovala u Bonnu.⁹ Ukupno ih se održalo šezdeset i sedam. Aktivno se bavila i psihologijom. Naime, u svom zagrebačkom stanu u Jurjevskoj ulici 14 od 1910. do 1914. godine imala je privatni laboratorij za eksperimentalnu psihologiju o kojemu piše:

[...] u svojemu privatnomu stanu u Jurjevskoj ulici 14 uredila sam mali psihologijski laboratorij, jer onda u nas inače još nije bilo prilike za eksperimentalno psihologijski rad. U njemu sam ispitivala zakonitosti emocionalnoga života s pomoću kontroliranoga samoopažanja svojih suradnika. Time u vezi sam provjeravala i psihogalvansku refleksnu pojavu preciznim aparatom, koji sam si naručila u Frankfurtu, gdje su mi ga udesili prema mojim željama.¹⁰

Bila je članica radnog odbora za ispitivanje sposobnosti te je našim prilikama prilagodila Binet-Simonov test koji se smatra prvim testom inteligencije, a koji su 1905. godine sastavili francuski psiholozi Alfred Binet i Theodore Simon. Zajedno s dr. Mathildom Kelchner i dr.

natuknica.aspx?id=34407, preuzeto 22. 12. 2016. Iz svjedodžbe o položenom doktorskom ispitu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, sign. R 1640/16), kao i iz njezinog životopisa, jasno je da je doktorirala filozofiju. „Životopis“, str. 1: „[...] promovirana sam u Zürichu za doktora filozofije [...]“. U prilog tome govori i sama tema disertacije koja je potpuno povijesno filozofskog sadržaja.

⁸ Elza Kučera, „Curriculum vitae“, str. 155: „Allein meinen hochverehrten Lehrern spreche ich auch hier meinen wärmsten Dank aus, insbesondere aber bin ich Herrn Professor *Störriing* zu tiefsten Danke verpflichtet für seine Anleitungen und die allseitige Förderung, die er mir zuteil werden liess.“ „Samo svojim vrlo cijenjenim učiteljima izražavam ovdje svoju najtopliju zahvalu, a posebice dugujem zahvalu gospodinu profesoru *Störriingu* za njegove naputke i svestrani poticaj, koji mi je udijelio.“

⁹ Elza Kučera, „Životopis“, str. 2: „Prema uzoru ‘filozofijskih kolokvija’ u Bonnu, kojima sam prisustvovala takodjer 1922, potakla sam organizaciju takovih kolokvija i u Zagrebu. Oni su se 1924 – 1930 godine 67 puta održavali i urodili oko izdavanja ‘Revije za filozofiju i psihologiju’, ne bi li se time konačno i u nas ostvarila suradnja, koja bi nam omogućila intenzivnije i organiziranije istraživanje na tom području.“

¹⁰ Elza Kučera, „Životopis“, str. 1.

Zofjom Korczynska sastavila je testove za ispitivanje osobina pojedinih naroda. Oni su se primjenjivali u Poznanju, a Kučera je u domovini s njima ispitala pedesetak ljudi. Godine 1922. boravila je na Psihologijskom institutu Sveučilišta u Bonnu gdje se bavila istraživanjem voljnog djelovanja, a suradnici/opažanici bili su joj dr. Gertrud Bauer, Hans Eichhoff, I. Grünwald i prof. dr. Oskar Kutzner.¹¹ Naime, u skladu s Wundtovim učenjem ispitanici/opažanici trebali su biti visoko obrazovani jer su smatrani važnijim od eksperimentatora. Institut u Bonnu, koji je počeo s radom u 19. stoljeću, u to je vrijeme bio orijentiran prema eksperimentalnoj psihologiji i na njemu su djelovali suradnici i učenici njemačkog psihologa i filozofa Wilhelma Wundta (1832. – 1920.), kao što je to bio i njezin mentor Gustav Störring, na kojeg se u svojim psihološkim djelima često poziva. Sudjelovala je na mnogim kongresima iz filozofije i psihologije u Bonnu, Bologni, Kölnu, Hamburgu, Leipzigu, Tübingenu i Zagrebu. Eksperimentalnim ispitivanjima voljnog djelovanja Kučera se nastavila baviti i u Psihologijskom laboratoriju fiziologijskoga instituta Sveučilišta u Zagrebu gdje su joj suradnici/opažanici bili dr. Franjo Higy-Mandić, dr. Slavko Horvat, Nada Müller-Španić, Marusja Potočnjak, prof. dr. Dimitrije Stremouhov i dr. Zdenko Vernić.¹² Također je na Katedri za eksperimentalnu psihologiju Sveučilišta u Zagrebu od 1933. do 1936. godine sudjelovala u izvođenju vježbi u kojima je zajedno sa studentima pokušala izraditi metodologiju za istraživanje doživljaja ljepote. Godine 1927. bila je suosnivačica *Revije za filozofiju i psihologiju* čiji je glavni urednik bio filozof Albert Bazala. Bazala je isto kao i Kučera bio zainteresiran za eksperimentalnu psihologiju, o čemu svjedoči i njegov boravak u Institutu za eksperimentalnu psihologiju Wilhelma Wundta na Sveučilištu u Leipzigu. Urednici časopisa, osim Elze Kučera, bili su psiholog Ramiro Bujas (1879. – 1959.) i filozof Zdenko Vernić (1885. – 1944.). Ovdje je prilika navesti Vernićeve misli o noetici, koje je privatno napisao Elzi

¹¹ Vidi Elza Kučera „Eksperimentalni prilozi karakteristici motivacije u voljnom djelovanju“, u Vale Vouk (ur.), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1948), str. 129–160, ovdje str. 136.

¹² Ibid.

Kučera i što se nalazi u njezinoj ostavštini:

Osnovne misli o noetici Zdenka Vernića. Nauka o spoznaji je osnovna filozofska nauka. Ima dakle biti samostalno izvedena iz svoje građe. Građa su joj sva fakta svijesti sa svojim sadržajima, a obrađuje ih metodom imanentne kritike analizirajući sav njihov sadržaj i njegove sve međusobice da ispita svoj predmet t. j. sadržaj pojma spoznaja. Tako nalazi onda nauka o spoznaji sva svoja pitanja uz te građe. Osnovna su dva njezina pitanja: pitanje valjanosti i pitanje kako sadržaji tih objekta baše spoznaje transcendiraju do predmeta (stvari) kad je već ta transcendencija empirički dana. Valjano je znanje jednoga kompletnoga objekta spoznaje sa svim njegovim sastavinama i međusobicama. Dakle je fakat, da je uvijek nekakav pojedini objekat osnov svakoj spoznaji i daje mogućnost jedne valjane spoznaje spoznajnih objekata. O predmetu, o stvari govori naša spoznaja tako, koliko sadržaji ili objekti spoznaje o stvari vele (isto ima ispitati metafizika). Svi valjano ispitani sudovi, dakle svi sudovi, kojima velimo 'spoznaja' čine sav skup, totalitet naše spoznaje. Taj je različitim međusobicama različito isprepleten. A te međusobice, koje se sve pokazuju kao kompleksni od pet elementarnih međusobica 'znam'; 'jednak'; 'mnogo'; 'razdaleko' i 'prije' takovi su kompleksni, da u njima svima ima osim tih elementarnih međusobica još i veći ili manji broj sastavina konkretno uzetih iz objekata spoznaje. Po tim je međusobicama dakle sva naša spoznaja sadržajno konkretna (empirijski, objektivno) "bestimmt". Postaviti tabele čistih kategorija jedne 'reine Vernunft' sa svim empirijskim (apriornim) pojmovima (međusobicama) nije dakle moguće ali ni jednu 'reine Erfahrung' tog pojma. (Dakle anti-Kant!) (Zdenko skicirao 15. II. 1915.)¹³

Suradivala je i u priređivanju drugog sveska *Bulletin international de l'Académie Yougoslave des Sciences et des Beaux-arts: Classe d'histoire et de philologie – de philosophie et de droit – des beaux-arts et belles-lettres* koji je bio tiskan u razdoblju od 1932. do 1934. godine.¹⁴ Bila je članica njemačkog Društva za eksperimentalnu psihologiju (*Gesellschaft für experimentelle Psychologie*) koje je na inicijativu psihologa Georga Eliasa Müllera (1850. – 1934.) osnovano 1904. godine u Gießenu. Sudjelovala je u osnivanju Udruženja psihologa FNRJ i na I. stručnom

¹³ Ostavština Elze Kučera, sign. R4749.

¹⁴ Kristina Polak Bobić, Ivica Zvonar, „Bibliografija filozofskih priloga u časopisu *Bulletin JAZU / HAZU* (1914–1945)“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41/1 (81) (2015), str. 193–235, na str. 212.

sastanku jugoslavenskih psihologa koji su se održali od 20. do 22. veljače 1953. godine. Iste godine, 14. ožujka, Kučera je sudjelovala u osnivanju Udruženja psihologa SFRJ – Sekcija NR Hrvatske kada je zajedno s Brankom Lazić i Dragoljubom Arnautovićem postala član Nadzornog odbora Sekcije.¹⁵ Za predsjednika Sekcije izabran je Rudi Supek (1913. – 1993.).

Osim filozofijom i psihologijom Elza Kučera bavila se i knjižničarstvom. Naime, kako se u ono vrijeme u domovini nije imala mogućnosti baviti eksperimentalnom psihologijom, prijavila se za posao knjižničarke u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te je postala prva knjižničarka u Hrvatskoj.¹⁶ Dakle, od 1909. do 1944. godine radila je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu gdje je od 1920. do 1942. godine bila i zamjenica ravnateljica. Umirovljena je 27. travnja 1944. godine. Uz Branku Hergešić, Zlatu Matičec, Antuna Kancijana, Jelenu Ibler-Kovačević, Danu Čučković, Josipa Badalića, Danicu Bersa, Matka Rojnića, Jurja Cankija, Jelku Mišić i Anđelu Pernar bila je 1948. godine osnivačica Društva bibliotekara Hrvatske. Od 1. lipnja do 31. prosinca 1950. godine honorarno je radila u Naučnoj biblioteci u Puli.

Napisala je dva rada o ženama u bibliotekarstvu koja su ostala u rukopisu: *Ženski rad u bibliotekama* i *Die Frau als Bibliothekarin (Žena kao bibliotekarka)*. Bila je aktivna u Zagrebačkoj sekciji Udruženja univerzitetski obrazovanih žena Jugoslavije. Udruženje je 1936. godine objavilo opsežno djelo *Bibliografija knjiga ženskih pisaca u Jugoslaviji / Bibliographie des livres des femmes auteurs en Yugoslavie*¹⁷ kojemu je Kuče-

¹⁵ Vladimir Kolesarić, „Rudi Supek (1913. – 1993.). Prvi predsjednik Hrvatskog psihološkog društva“, *Psiholog – hrvatski psihologijski magazin* 38–39 (3–4/2012), str. 5–7, na str. 5.

¹⁶ O svojoj odluci da počne raditi kao knjižničarka u svom životopisu Kučera je napisala: „Kako iza svršetka mojih studija nije bilo u našoj državi još prilika za eksperimentalno psihologijski rad kojem sam se htjela posvetiti, tražila sam namještenje u Kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.“ Elza Kučera, „Životopis“, str. 1.

¹⁷ *Bibliografija knjiga ženskih pisaca u Jugoslaviji / Bibliographie des livres des femmes auteurs en Yugoslavie* (Beograd – Ljubljana – Zagreb: Udruženje univerzitetski obrazovanih žena Jugoslavije, 1936).

ra napisala kratki, ali značajan „Uvod“.¹⁸ Sudjelovala je i u izradi prvog hrvatskog leksikona *Leksikon Minerva* objavljenog 1936. godine.¹⁹

Prevodila je djela s hrvatskog na njemački jezik (Albert Bazala, Zdenka Marković, Pavao Vuk-Pavlović) i s njemačkog na hrvatski jezik (A. Klüver) te s mađarskog na hrvatski (Bajza J. M. Tantor). Kao mlada djevojka okušala se i u pisanju poezije.²⁰

¹⁸ Magdalena Koch, „*Slavica non leguntur*: On a Feminist Project of Interwar Yugoslavia“, *Prezkladaniec. A Journal of Literary Translation* 24 (2010), str. 131–143, na 136: „Another important text in *Bibliography* is a fairly short introduction (*Uvod/Introduction*), written in her mother tongue by a Croatian, Dr Elza Kučera, member of the Zagreb’s branch of the Federation, the eldest and most experienced librarian in the country. Her expertise and academic degree were to guarantee the project’s accuracy, professionalism as well as compliance with scientific standards.” „Još jedan važan tekst u *Bibliografiji* je prilično kratak uvod (*Uvod/Introduction*), koji je na materinjem jeziku napisala Hrvatica, Dr. Elza Kučera, članica zagrebačke grane Federacije, najstarija i najiskusnija bibliotekarica u državi. Njezina stručnost i akademski stupanj bili su garancija projektne točnosti, profesionalnosti kao i pridržavanje znanstvenih standarda.“

¹⁹ *Leksikon Minerva*, Gustav Šamšalović (ur.) (Zagreb: Minerva, 1936).

²⁰ Pjesmu naslovljenu *Božić 1901.* napisala je 1901. godine kada je bila učenica Ženskog liceja u Zagrebu i ona je sačuvana u rukopisu u njezinoj ostavštini u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ovdje je donosimo u cijelosti (sign. R 4750):

Božić 1901.

Božić već na vrata kuca
Ugodno se vas to dira
Žuri vam se, ali ipak
Molim jošte malo mira!

Mirno sam vam išla kući,
Ali tko se ne bi smeo,
Kad me sasvim iznenada
Neki mladi Turčin sreo.

Samo nešto mi je krivo,
Pomislite Vi!
Meni, – mudroj gospođici
Rekao je – „ti“!

Ali ništa! Čujte dalje!

Mrske znam su do zla boga
Mudre knjige sitna slova,
Ali ćete rado čuti
Nešto posve, posve nova!

Stade Ture, lijepo momče,
Sa planine sivi soko,
Ta još znade i poštenja
Pokloni se baš duboko.

Ta do bijesa! Tako nešto!
Reklo bi se: „Jamais vu!“
Baš za drugi red bi bilo
I „deuse heures de retenu!“

Da i ondje gdje s’ nad Bosnom

Napisala je i djelo *Počeci saradnje jugoslavenskih biblioteka* objavljeno u Beogradu. Autorica je djela *Camilla Lucerna. Ein Frauenbildnis*²¹ (*Camilla Lucerna. Portret žene*) i spomenice *O životu i radu Camille Lucerne*²² objavljenoj u Zagrebu 1938. godine. Također je zajedno s Juliusom Franzom Schützom uredila spomenicu *Camilla Lucerna 1868-1938*, koja je 1938. godine objavljena u Grazu i za koju je Kučera napisala bibliografiju Lucerninih radova.²³ Vodila je korespondenciju s ocem Otonom Kučerom i knjižničarom, književnim povjesničarom i filologom Franjom Fancevom (1882. – 1943.),²⁴ Camillom Lucerna, Milicom Bogdanović (1892. – 1973.) i dr.

Umrla je u Zagrebu 22. lipnja 1972. godine te je pokopana na Mirogoju u zajedničkoj grobnici s Camillom Lucerna i Emmom Rickli (1851. – 1901.).

Elza Kučera između psihologije i filozofije

Elza Kučera zanimljiva je osoba na intelektualnoj sceni početka 20. stoljeća iz dva razloga. Kao prvo, ona je jedna od pionira eksperimen-

Popravosti sve je znao
Kad je šapnuo tiho, tiho,
Tiho šapnuo i rekao,

Smješec mi se pruži ovo
Pokloni se još duboko,
Pa vam ode mlado Ture,
Mlado Ture, sivi soko.

Tko l' nam božićnicu
U to doba milo sveto?! –
A ja velim: „Čestit Božić
I sretno vam Novoljeto!“

Vije ovo nebo sinje
Da i ondje misle na nas
Na nas „slavne licejkinje!“

Vi pak drúge, uzmite sad,
Što je meni Turčin dao,
Uzmite pa razmislite,
Tko nam ga je Bog znao dao!

²¹ *Camilla Lucerna. Ein Frauenbild* (Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1928).

²² *O životu i radu Camille Lucerne* (Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1938).

²³ *Camilla Lucerna 1868–1939.*, Julius Franz Schütz, Elza Kučera (ur.) (Graz: Stiasny, 1938).

²⁴ O korespondenciji Elze Kučera i Franje Fanceva vidi Ivica Zvonar, „Kratki osvrt na korespondenciju između Franje Fanceva i Elze Kučera“, *Podravski zbornik* 29 (2003), str. 113–124.

talne psihologije i neposredna nastavljajica Wundtove eksperimentalne psihologije uopće. Kod nas se ističe kao pionirka s obzirom na to da je jedna od prvih Hrvatica koja je doktorirala filozofiju i bavila se eksperimentalnom psihologijom u dvama laboratorijima, u Njemačkoj i u Zagrebu te je svoju znanstvenu djelatnost uspijevala prezentirati znanstvenoj javnosti.

Na primjeru triju radova pokazat ćemo zanimljiv način povezivanja filozofije i psihologije u radu Elze Kučera, tj. njezin nov pristup nekim starim filozofskim problemima pod okriljem eksperimentalne psihologije. Ta tri rada su sljedeća. Prvi članak je naslovljen „Eksperimentalni prilozii karakteristikii motivacije u voljnom djelovanju“,²⁵ drugi nosi naslov: „Begründung und Motivation“,²⁶ dočim je treći „Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen“²⁷.

Wilhelm Wundt, kao polazna točka eksperimentalne psihologije, ali i kao psiholog čiji se utjecaj vidi u djelima Elze Kučera,²⁸ značajno je promijenio znanstveni pristup ljudskoj psihi i mentalnim stanjima. Povezanost filozofije i psihologije nedvojbeni je, u smislu tema i pitanja kojima se bavila sama filozofija, od samih početaka filozofije. Nas ovdje ne zanima toliko ta povezanost, koliko povezanost na koju nailazimo nakon uspostave moderne psihologije kao samostalne znanosti. Ako se kao početak moderne psihologije uzme Wilhelm Wundt i njegova eksperimentalna psihologija, onda je moguće vidjeti kako se i nakon početka moderne psihologije kao samostalne znanosti i dalje nastavlja ova povezanost. To je već na prvi pogled vidljivo u samom naslovu

²⁵ Kao što Kučera navodi na početku rada, on je zaključni dio njezinih eksperimentalnih priloga karakteristikii voljnog djelovanja. Prvi dio „Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Willenshandlung“ objavljen je 1930. godine u časopisu *Archiv für die gesamte Psychologie*, a drugi „Experimentelle Beiträge zur Charakteristik von Willensstufen“ 1933. u *Radovima psihologijskog instituta univerziteta u Zagrebu*.

²⁶ Objavljen u knjizi *Festschrift für Julius Franz Schütz*, Berthold Sutter (ur.), (Graz – Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1954), str. 219–223.

²⁷ Iz Heinz Heckhausen (ur.), *Bericht über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie*, (Göttingen: Verlag für Psychologie, 1965), str. 320–324.

²⁸ U ostavštini Elze Kučera sačuvana su dva teksta u rukopisu o Wilhelmu Wundtu: „Wundt in der Psychologie der Gegenwart“ i „Zum methodologischen Problem der Wundtschen und der Strukturpsychologie“, sign. R 4749.

časopisa koji je Wundt pokrenuo 1881. godine, *Philosophische Studien*. Taj časopis, usprkos „filozofiji“ u naslovu, objavljuje isključivo radove iz područja eksperimentalne psihologije. Bez obzira što razvoj eksperimentalne psihologije Wilhelma Wundta ukazuje na tendenciju odvajanja psihologije od filozofije i medicine te uspostavu psihologije kao samostalne znanosti, povezanost i dalje ostaje prisutna. To znači da se ne prekidaju veze filozofije i psihologije, jer psihologija tek započinje borbu s mentalnim aspektima ljudskog bića, pokušavajući ovaj subjektivni aspekt kvantificirati i učiniti znanstveno mjerljivim. Bez obzira na metodološke razlike i naslanjanje psihologije na biologiju, sociologiju, fiziologiju i druge znanosti, psihologija ostaje na neki način povezana i s filozofijom kroz zajednička promišljanja mentalnoga i nastojanja zahvaćanja ljudske nutrine.

Zanimljivost Kučerina pristupa sastoji se u tome što problemu slobode volje pristupa s pozicije eksperimentalne psihologije. Ovo je vidljivo na primjeru njezinoga eksperimenta koji je provodila u laboratoriju Sveučilišta u Zagrebu.

Kao što se vidi u njezinom članku „Eksperimentalni prilozi karakteristici motivacije u voljnom djelovanju“, u ovom eksperimentu Kučera je, primijenivši suvremenu eksperimentalnu metodologiju, pokušala zahvatiti razne aspekte ljudskih mentalnih stanja. Ona pokušava mjeriti intenzitet mentalnih stanja u stupnjevima. Ovakvim mjerenjima dobiva se objektivni prikaz različitih aspekata mentalnih stanja. No u isto vrijeme, pored ovih objektivnih aspekata mentalnih stanja, Kučera se bavi detekcijom i opisivanjem voljnog djelovanja i voljnih doživljaja kao subjektivnih temelja ljudskog slobodnog djelovanja. Kučeru zanimaju osnove voljnog djelovanja i voljnog doživljaja te načina na koji se voljni doživljaj kroz čovjekovo *ja* pojavljuje kao pokretač djelovanja. Na temelju toga može se reći da se u njenom radu susreće problem slobode djelovanja i odlučivanja s eksperimentalnim metodama mjerenja reakcija i popratnim opisivanjem subjektivnih stanja od strane samih ispitanika te da se na temelju toga nastoji rekonstruirati i odrediti što je to poticaj koji dovodi do djelovanja. U zaključku eksperimenta konstatira kako je voljno djelovanje pokrenuto od strane voljnog doživljavanja, a

voljni doživljaj ostaje i dalje nedostupan za eksperimentalno mjerenje. Kao izvor voljnog djelovanja i voljnog doživljaja postavlja se čovjekovo *ja* koje ostaje izvan dosega eksperimentalne psihologije. Kučera je u svom radu ukazala na višestrukost uzroka i motiva djelovanja. Pored toga vidljivo je kako se kod ispitanika pojavljuje potreba da iskazuju svoj doživljaj uzroka toga djelovanja. Sloboda se ovdje pojavljuje kada se kao uzrok ne može uzeti neki vanjski motiv, nego kada je djelovanje proizašlo iz ljudskog *ja* i unutarnjeg voljnog motiva.²⁹

U članku „Begründung und Motivation“ Kučera ispituje odnos obrazloženja i motivacije. O obrazloženju se pretežno govori kad se iznose dokazi, a o motivaciji kad se želi objasniti djelovanje. Prvo se tiče razmišljanja, a potomje volje ili htijenja. U čemu se psihološki ta dva fenomena razlikuju?

Za mnoge psihologe motiv je istoznačan kao i uzrok ili uvjet među fizičarima. Na taj način se govori da je motiv cjelokupan zbir postupaka koji dovodi do djelovanja, pri čemu su svjesni razlozi i jasno postavljeni ciljevi tek jedan dio priče. Motiv može biti i podražaj koji izazove djelovanje, ili stanje osjećaja povezano s predodžbom cilja. S druge se strane govori o tomu da motivi nisu uzroci našeg djelovanja, već razlozi (*Gründe*), zbog kojih se u nekom određenom trenutku djeluje. U našoj volji najjasnije se pokazuje to razlikovanje između uzroka i motiva. Uzrok nekog izbora može biti bilo koji postupak, neovisan od vrijednosti, koji suodređuje taj izbor, dočim se o motivima nekog izbora govori kad se radi o vrijednostima. Kao vrijednosti se pritom određuju oni predmeti za koje znamo da su nam ugodni ili neugodni.

²⁹ Kučera u tekstu „Eksperimentalni prilozii karakteristici motivacije u voljnom djelovanju“, str. 138 ovako zaključuje: „Ovo stupnjevanje volje, koje svi opažanici provode bez posebne upute, nije prema tomu stupnjevanje po intenzitetu, već je kvalitativno različito djelovanje, a razlikuje se po tomu, kako i u kojemu opsegu se čovjeku čini, da u njemu sudjeluje. Prema tome naime, da li čovjek svoj ja smatra jedinim izvorom djelovanja, ili mu se čini, da u radu samo sudjeluje ili da nema nikakvog udjela u njemu karakteriše on svoje djelovanje kao više ili manje voljno ili kao bezvoljno. Ovim stupnjevanjem voljnosti se potvrđuje konstatacija, da djelovanje postaje voljno djelovanje, a doživljaj voljni doživljaj samo ako čovjek nalazi, da ga pokreću čuvstvena stanja, u kojima se onaj čas očituje njegovo ja.“

Radi se pritom o različitim pristupima i Kučera se poziva na eksperimentalno istraživanje volje. Kao uzroke nekog djelovanja moraju se prikazati postupci, koji pritom dovode do nevoljne ili voljne radnje, a da nisu posredovani niti izborom niti odlukom. Kao motiv se pojavljuje nasuprot tome neko stanje osjećaja, koje u danom trenutku predstavlja *ja* djelovanja, određuje njegovu odluku ili njegov izbor i kao posljedicu ima željeno doživljavanje ili voljno djelovanje. O obrazloženju nekog izbora ili odluke može se govoriti kad se to obrazloženje posreduje putem znanja vrijednosti. Pritom se radi o znanju koje pretvara izbor ili odluku u proces prosudbe i, kao i djelovanje, u intelektualni čin.

U ovom se tekstu Kučera poziva na eksperimente drugih psihologa (ponajviše svojega učitelja Störringa), tekst je preglednog karaktera, tj. njezin pregled različitih pristupa problemu motivacije te obrazlaganje zašto je jedno objašnjenje bolje od drugoga. Ona pritom precizno i pažljivo definira ključne termine kao što su *uzroci, motiv, obrazloženje*, ukazujući pritom na jasan analitički filozofski aparat kojim raspolaže. No, zaključne riječi njezina teksta ukazuje na dalekosežnija razmišljanja o ulozi eksperimentalne psihologije. Ona piše:

Iz psihološkog istraživanja proizlazi nadalje pitanje: što su ta emocionalna stanja usidrena u *ja*, koja određuju htijenje, suodređuju razmišljanje i uzajamnim djelovanjem motivacije i obrazloženja omogućuju refleksiju? Također bi trebalo pokazati na koji način ta emocionalna stanja utječu na to i čime se razlikuju od ostalih emocionalnih stanja koja narušavaju htijenje i mišljenje i ne dopuštaju čovjeku da dođe do refleksije. Rješenjem tih problema ukazalo bi se također na psihološka temelje spoznaje vrijednosti i bilo bi moguće objasniti pojavu društveno-etičkih i estetskih načina ponašanja ljudi u danim vanjskim okolnostima.³⁰

³⁰ Elza Kučera, „Begründung und Motivation“, str. 223: „Der psychologischen Forschung ergibt sich aus alledem die weitergehende Frage, was diese im Ich verankerten Gefühlszustände eigentlich sind, die das Wollen bestimmen, das Denken mitbestimmen und durch das Zusammenspiel von Motivation und Begründung die Besinnung ermöglichen. Sie müsste es auch zeigen, auf welche Weise solche Gefühlszustände dieses bewirken und wodurch sie sich von anderen Gefühlszuständen unterscheiden, die das Wollen und das Denken zerrütten und den Menschen nicht zur Besinnung kommen lassen. Mit der Lösung dieser Probleme wären dann auch die psychologischen Grundlagen der Werterkenntnisse aufgewiesen, und es könnte das Zustandekommen der sozialetischen und der ästhetischen

Ove riječi upućuju na to da Kučera u psihološkom eksperimentiranju pronalazi metodu iznalaženja rješenja za probleme na koje puka konceptualna analiza ne može ponuditi adekvatan odgovor.

Naposljetku, u članku „Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen“, Kučera se bavi sljedećim problemom. Različita su etička određenja međusobno u konfliktu – stoga treba pronaći principe prema kojima se može pronaći jednoznačan odgovor na problem kao i rangirati odgovore po važnosti i odrediti koji je najbolji.

U traganju za odgovorom na taj problem, ona polazi od pozicije svojega učitelja, Gustava Störriinga, prema kojemu su etički obrasci ponašanja voljna djelovanja uzrokovana stanjima čuvstava, koji se doživljavaju sviješću o onome što treba činiti i da njihova karakteristika isto kao i poredak moraju proizlaziti iz psihološke analize stanja tih čuvstava u svezi s tim načinima djelovanja. Upravo tu poziciju želi Kučera obraniti. Störriing je, naime, pokazao pri istraživanju stanja čuvstava koja kao posljedicu imaju voljna djelovanja da se ova stanja mogu pojaviti na najrazličitije načine.

Preciznije, članak se bavi preduvjetima i uvjetima rangiranja (*Rangordnung*) pojedinih etičkih postupaka. Prvo dolazi do intelektualnog kolebanja o tome radi li se uopće o etičkim postupanjima, i ako jesu, kojem mjestu pripadaju. Radi se naime o Störriingovu uvidu u to da se intelektualno uspoređuju stvarno izvršena voljna djelovanja i neizvršena etička postupanja (u mašti). Iz toga Kučera zaključuje o tomu kako neko djelovanje prepoznamo kao etičko: nije ključno kakva osjećanja imamo pri zamišljanju nekog djelovanja, već o tomu kakve osjećanje vežemo uz posljedice djelovanja.³¹

Stoga, usporedbom predodžbe nerealiziranog etičkog postupanja s nekim stvarno provedenim jednostavnim voljnim djelovanjem dolazi

Verhaltensweisen der Menschen in gegebenen äußeren Verhältnissen erklärt werden.“

³¹ Elza Kučera, „Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen“, str. 322: „Auf Grund derartiger Vergleiche ergibt sich die für die Ethik grundlegende Tatsache, daß man Handlungen nur dann als ethische Verhaltensweisen charakterisiert, wenn sie nicht durch den mit ihrer Vorstellung unmittelbar verbundenen Gefühlszustand realisiert werden, sondern wenn es Handlungen sind, welche durch die Vermittlung der Gefühlszustände ihrer Effekte zustande kommen.“

se do spoznaje njihova razlikovanja i na toj spoznaji počiva odluka da ćemo u budućnosti postupati ne prema trenutnom impulsu (*Augenblicksimpuls*), već prema pravom izboru.

Nadalje, dolazi do samo-obzira (*Selbstachtung*) koji se razvija preko usporedbe predodžbe socijalno uvjetovanih etničkih načina postupanja sa stvarno provedenim jednostavnim voljnim djelovanjima. Na taj način se socijalno uvjetovani etički načini ponašanja pretvaraju u autonomno djelatne etičke postupke.

Radi se o sljedećem prikazu rangiranja. Prvo, kao jednostavno etički postupci mogu se označiti ona voljna djelovanja čije posljedice su s radošću povezane životne funkcije čovjeka. Zatim dolaze ona voljna djelovanja čije posljedice su jednostavna etička postupanja, pri čemu se kao motivi shvaćaju ove posljedice ili slijeđenje etičkih naputaka. Još viši načini etičkih postupanja su djelovanja čije posljedice potiču samo-obzir (*Selbstachtung*) kod sebe ili kod drugoga, pri čemu se taj samo-obzir prepoznaje kao motivacija za djelovanje. Naposljetku, najviše etičko djelovanje jest ono čija posljedica jest autonomno i na samo-obziru utemeljeno poštivanje etičkog zakona, gdje se to autonomno poštivanje etičkog zakona prepoznaje ujedno i kao motiv za djelovanje. Upravo je u ovom rangiranju utemeljen sustav moralnih principa efekata djelovanja, koji počiva na pojedinačnim etičkim načinima postupanja i potom osvrtnja na različite posljedice.³² Ovaj Kučerina tekst prikazuje sažetak glavnih etičkih postavki G. Störringa.

Na kraju ovog shematskog prikaza nekih Kučerinih psihologijsko-filozofskih razmišljanja mogli bismo se odvažiti donijeti preliminarni sud o ulozi filozofije za njezino bavljenje psihologijom. No, prije toga važno je spomenuti da Elza Kučera nikad nije bila stalno zaposlena na nekoj visokobrazovnoj ili znanstvenoj ustanovi: ona je od 1909. do svojeg umirovljenja 1944. godine bila stalno zaposlena kao knjižničarka u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. No to je nije spriječilo da se u svoje – valjda „slobodno“ vrijeme – bavi psihološkim i filozofskim istraživanjima, što znači da moramo biti oprezni ako je vrednujemo

³² Elza Kučera, „Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen“, str. 323–324.

istim kriterijima kao što vrednujemo profesionalne psihologe i/ili filozofe.³³ U svakom slučaju, kod Kučere možemo uočiti čvrsto filozofsko utemeljenje pri njezinim istraživanjima iz psihologije: pojmovni aparat kojem ona pristupa pri svojim pokusima jest navlastito filozofski, gotovo analitički. Da su njezini članci izašli današnjih dana, vjerojatno bi je se slavilo kao jednu od najranijih – ako ne i prvih – predstavnica eksperimentalne *filozofije* kod nas.

DODATAK³⁴

Popis objavljenih djela Elze Kučera

Die Erkenntnistheorie von Thomas Brown (Zagreb: Druckerei der kroatischen Rechtspartei A. – G., 1909).

Psihogalvanska refleksna pojava prema prema svom značenju za psihologiju čuvstva (Zagreb: 1914).

„Osnutak psihologijskog instituta u Višoj pedagoškoj školi“, *Kršćanska škola* 22 (1924).

„Psihologija kao savjetnica u izboru zvanja“, *Kalendar hrvatskog radiše za god. 1924.*

„Ispitivanje inteligencije u svojoj pedagoškoj primjeni“, *Zbornik za pučku prosvjetu* II (1924).

Camilla Lucerna. Ein Frauenbildnis (Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1928).

Bibliografija domaće filozofijske i psihologijske literature (Zagreb: 1927).

„Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Willenshandlung“, *Archiv für die gesamte Psychologie* 77 (1930), str. 223–248.

„Experimentelle Beiträge zur Charakteristik von Willensstufen“, *Radovi psihologijskoga instituta univerziteta u Zagrebu* I (3/1933).

„Uvod“, u *Bibliografija knjiga ženskih pisaca u Jugoslaviji / Bibliographie des livres des femmes auteurs en Yugoslavie* (Beograd – Ljubljana – Za-

³³ U „Životopisu“, str. 1. Kučera znakovito nadodaje, nakon što navede da je od 1909. do 1944. godine bila zaposlena u „Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu“, „a uza to sam si“ nakon čega slijede četiri gusto pisane stranice ispunjene podacima o njezinim bavljenjima iz psihologije i filozofije.

³⁴ Popis donosimo prema Elza Kučera, „Životopis“, sign. R 4744, str. 5.

- greb: Udruženje univerzitetski obrazovanih žena Jugoslavije, 1936), str. VIII–X.
- „Bibliografija radova Camille Lucerne do svršetka godine 1937“ („Bibliografie der Arbeiten v. CL bis Ende 1937“), u Julius Franz Schütz, Elza Kučera (ur.), *Camilla Lucerna 1868-1938*. (Graz: Stiasny, 1938). *O životu i radu Camille Lucerne* (Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina, 1938).
- „Eksperimentalni prilozi karakteristici motivacije u voljnom djelovanju“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 273 (1947), str. 129–160.
- „Etudes experimentales sur la caracteristique de la motivation dans les actions volontaires“, *Bulletin International de l'Académie Yougoslave des sciences et des beaux-arts*, nouvelle serie, livre 1 (1948), str. 47–54.
- „Forschungsergebnisse zur Charakteristik des Wollens“, *Wiener Zeitschrift für Philosophie, Psychologie, Pädagogik* 3 (1953).
- „Begründung und Motivation“, u Berthold Sutter (ur.), *Festschrift für Julius Franz Schütz* (Graz – Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1954), str. 219–223.
- Die Fragen der Gefühlspsychologie und ihre Erklärungsmöglichkeiten* (Zagreb: Grafička škola, 1962).
- „Die Eigenart des Wollens und des Denkens und die Erklärungsmöglichkeiten ihrer Wechselwirkung. Vortrag am XVI. internationalen Kongress für Psychoogie in Bonn 1960. Bericht über den sechzehnten internationalen Kongress für Psychologie Bonn 1960.“ (Amsterdam: 1962).
- „Die psychologischen Grundlagen der ethischen Verhaltensweisen“, u H. Heckhausen (ur.), *Bericht über den 24. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Psychologie*, (Göttingen: Verlag für Psychologie, 1965), str. 320–324.
- Počeci saradnje jugoslavenskih biblioteka* (Beograd: poslije 1961).

Elza Kučera na Zvezdarnici u Zagrebu.